

Багмет Інна Михайлівна. У 1999 році закінчила Миколаївський державний педагогічний інститут, здобула кваліфікацію вчителя української мови і літератури, практичного психолога у закладах освіти. У 2002 р. закінчила аспірантуру кафедри психології Одеського національного університету ім. П.І. Мечникова. Викладач кафедри психології МДУ. Опубліковано 10 праць. Наукові інтереси – психологія особистості у сучасному суспільстві.

Гендерні розбіжності у проявах альтруїзму-егоїзму

У статті розкривається проблема виявлення гендерних відмінностей альтруїзму й егоїзму особистості. Аналізується питання про різну детермінацію поведінки в чоловіків і жінок. Виділяється чотири цілісні орієнтації особистості: альтруїзм, альтруїстичний егоїзм, егоїстичний альтруїзм і егоїзм. Показана гендерна перевага тієї чи іншої позиції на різних вікових зрізах.

In the article the problem of detection gender of differences of altruism and egoism of the person is uncovered. The problem on a miscellaneous determination of behavior for the men and of the women is analysed. Four integrated orientations of the person are excreted: altruism, altruistic egoism, selfish altruism and egoism. Is rotined gender predominance of this or that stand on miscellaneous age shears.

У всі часи і у всіх культурах одним із самих поширених засобів класифікації людей є їх поділ на жінок і чоловіків. Цей поділ настільки частий, що його важливість не потребує доказів. Однак останнім часом спеціалісти стали звертати на такий поділ більше уваги і ставити питання про його різні смислові аспекти. Ці питання виникають не лише в соціальній психології, але і в багатьох інших галузях психологічної науки. Точка зору соціальних психологів на дану проблему дуже важлива, оскільки вона фокусує увагу на нормах і ролях, які формують нашу поведінку як “маскулінну” чи “феміністичну”.

За результатами недавніх наукових дискусій було проведено чітке розмежування понять “стать” і “гендер”. Стать вказує на біологічний статус людини, звертаючи увагу на те, ким є дана

людина – чоловіком чи жінкою. А гендер вказує на соціально-психологічний статус людини з точки зору маскулинності чи феміністичності. Тому культурні очікування і стереотипи, які стосуються маскулинної чи феміністичної поведінки, називаються гендерними (а не статевими) ролями. Таке розмежування цих понять не є жорстким правилом, оскільки припускається перетинання категорій – адже багато статевих відмінностей виникає внаслідок поєднання соціальних і біологічних факторів. І все ж таки ці розбіжності дозволяють нам розглядати соціальні і біологічні фактори окремо і незалежно один від одного, а не обов’язково в тісному перетинанні. Бути жінкою ще не означає автоматично володіти феміністичними характеристиками, як і належність до чоловічої статі не тотожна маскулинності.

Гендер у психології – соціально-біологічна характеристика, за допомогою якої дають визначення поняття “чоловік” і “жінка”. Оскільки стать є біологічною категорією, соціальні психологи часто посилаються на біологічно зумовлені тендерні розбіжності як на “статеві розбіжності” [1, с. 228].

Хоча у чоловіків і жінок багато спільного, вони відрізняються один від одного рядом важливих характеристик – психологічних і фізіологічних. Психологи досить добре вивчили тендерні розбіжності у розвитку особистості і когнітивній сфері, але не завжди повністю розуміють їх походження. У статті “Вплив диференційованої соціалізації на розвиток особистості чоловіків і жінок” [2] Джин Х. Блок висуває припущення, що гендерні відмінності формуються у результаті виховання хлопчиків і дівчат у різних соціальних контекстах. Існує цілий ряд засобів (як очевидних, так і неявних), за допомогою яких хлопчикам надається більше можливостей для самостійного вирішення проблем і пізнання дійсності, у той час як над дівчатами здійснюється більш строгий контроль і їх досвід обмежується. На думку Дж. Блок, хлопчики і дівчата відчують *серйозний* вплив цих соціальних контекстів, через що вони по-різному сприймають оточуючий світ і користуються різними стратегіями при взаємодії з цим світом.

Дослідження поведінки батьків у процесі соціалізації дітей звичайно показує, що вона диференційована за статевою ознакою: хлопчикам надається більше свободи для дослідження світу, ніж дівчатам; активність дівчат знаходиться під більш уважним контролем. Диференційований розподіл хатніх обов’язків між хлопчиками і дівчатами також відображає відмінності у свободі пересування: на хлопців частіше, аніж на дівчат, покладають обов’язки, які потребують догляду за межами будинку або подалі від будинку, у той час як дівчатам частіше доручають роботу у хаті, таку як прибирання, допомога на кухні, догляд за маленькими дітьми, роботу, яка підкреслює значення домашнього середовища. Розбіжності між соціальними контекстами, в яких проходить дитинство, є причиною багатьох психологічних статевих відмінностей, в особливості відмінностей, які відображають більшу активність жінок у соціальній сітці на відміну від більшої індивідуалістичності, підкреслюючої їх переважну активність, чоловіків. Згідно із спостереженнями [2], матері дівчат частіше, ніж

матері хлопців, допомагають дитині при вирішенні проблем, навіть якщо їх втручання не потребується. Матері реагують на прохання про допомогу від дівчат більш позитивними емоціями, аніж на прохання хлопців, і швидше пропонують дівчатам фізичне втішання після переживань, які викликають фрустрацію.

Дж. Блок у своїх дослідженнях робить висновок, що соціалізація дома і в школі помітно диференційована за статевою ознакою, в результаті чого хлопчикам надається більше свободи для досліджень, в них заохочується самостійність і перевірка себе у досягненнях та інших ситуаціях суперництва. Така модель соціалізації сприяє більшому розширенню досвіду хлопців. У процесі соціалізації дівчат дослідження не заохочуються, сфери активності обмежуються, акцент ставлять на правильність поведінки і здійснюється строгий контроль. Наявність можливості отримувати досвід і активно взаємодіяти зі світом впливає на когнітивний розвиток. Тому потрібно очікувати, що описана практика соціалізації, диференційована за статевою ознакою, здійснює вплив на когнітивний і особистісний розвиток чоловіків і жінок.

Результати деяких наукових досліджень підтвердили стереотипне уявлення про статі, виявивши той факт, що жінки менш агресивні, більше схильні до піклування і більше чутливі [1, с. 229]. Жінки у будь-якому випадку в центр уваги ставлять взаємовідношення між людьми.

Різниця проявляється вже з дитинства. Хлопчики прагнуть до незалежності: вони стверджують свою індивідуальність, намагаючись відокремитися від вихователя, найчастіше від матері. Для дівчат більш властива взаємозалежність: вони набувають власної індивідуальності у своїх соціальних зв’язках. Для ігор хлопців більш характерна групова діяльність, ігри дівчат проходять у менших за розміром групах. В цих іграх менше агресивності, більше взаємності, тут частіше наслідують взаємовідносини дорослих, а розмови більш інтимні.

У дорослих стосунках ці тендерні відмінності стають глибшими. У розмовах чоловіки частіше концентруються на задачах, жінки – на відношеннях між людьми. В групах чоловіків розмови частіше інформативні, жінкам же важливіше поділитися проблемами чи радістю з подругами, отримати допомогу чи надати підтримку.

В США у професіях, пов’язаних з опікою і турботою (наприклад, соціальні робітники, вчи-

телі, вихователі), більшість складають жінки, а не чоловіки. В нашій країні також існує такий розподіл. Серед американських студентів-першокурсників 5 з 10 чоловіків і 7 з 10 жінок вважають дуже важливим “допомагати іншим людям, які потрапили у біду”. Нижче ми наведемо результати опитування українських хлопців та дівчат. Жінки більш схильні до філантропії: серед тих, кому дісталася спадщина на суму більше 5 мільйонів доларів, 48% американських жінок і 35% чоловіків відписують грошові суми на благодійність. Жіночі коледжі отримують величезні пожертви саме від своїх випускниць [1, с. 230-231].

Зв'язок жінок-матерів, сестер, дочок та бабусь – скріплює сім'ю. Жінки витрачають більше часу на турботу про дошкільнят і стареньких батьків. Вони купують більшу частку привітальних листівок і подарунків. Під час експерименту, коли досліджуваним пропонувалось охарактеризувати себе за допомогою різних фотографій, жінки вибирали більше таких фото, на яких вони були у колі родини чи інших людей.

Згідно з результатами опитувань, жінки більшою мірою схильні описувати себе як симпатичних, здатних зрозуміти почуття інших – радіти з тими, хто радіє, і плакати з тими, хто плаче. Відмінності в емпатії простежуються і в лабораторних експериментах, хоча і не так яскраво. Під час перегляду слайдів чи слухання розповідей реакція дівчат відрізняється більшою симпатією. Жінки більш схильні плакати і говорити про своє засмучення у відповідь на смуток інших. І це пояснює, чому, потребуючи розуміння і співчуття, шукаючи того, з ким можна поділитися радістю і горем, як чоловіки, так жінки *звичайно* звертаються до жінки. Одним з пояснень таких відмінностей в симпатії чоловіків і жінок може бути те, що жінки *звичайно* краще інтерпретують емоції оточуючих. Проаналізувавши результати 125 експериментів, які досліджували чутливість чоловіків і жінок до невербальних ознак, Джудіт Холл виявила наступне: взагалі жінки перевищують *чоловіків* у декодуванні *емоційних* повідомлень, які поступають від оточуючих. Наприклад, після демонстрації двосекундного відрізка німого фільму, під час якого на екрані було показано засмучене обличчя героїні, жінки більш точно визначали, що відбувається – критикувала вона когось чи обговорювала своє розлучення [1, с. 232]. Чутливість жінок до сигналів невербального спілкування допомагає по-

яснити їх більшу емоційну чуйність у сумних і радісних ситуаціях. За Д. Холл, жінки також більш умілі у невербальному вираженні емоцій.

У всьому світі мисливість, боротьба з небезпечною чи з ворогом є в основному чоловічим заняттям. За даними опитувань, чоловіки більш терплячі до агресії, аніж жінки. Під “агресією” психологи розуміють фізичну або вербальну поведінку, спрямовану на спричинення будь-кому шкоди [1]. В лабораторних експериментах під цим може розумітися удар електричним струмом чи вербальний випад, розрахований на те, щоб зачепити чийсь почуття. В таких експериментах чоловіки дійсно демонструють більшу фізичну агресивність. У Канаді співвідношення арештів чоловіків і жінок складає відповідно 11:1 за вбивство і 8:1 за погрозу чи насильство. У Сполучених Штатах співвідношення статей за ті ж злочини складає 10:1 і 5:1 (ФБР, 1994). Кількість вбивств протягом року сильно коливається в залежності від країни і регіону. І все ж скрізь чоловіки в 20 разів більше схильні до вбивства чоловіків, аніж жінки до вбивства жінок. При цьому не можна сказати, що жінки стриманіші чоловіків в інших формах агресії – з рівною ймовірністю вони можуть, скажімо, вдарити когось зі своєї родини чи образити вербально.

Відмінності між рівнями агресивності статей можуть пояснюватися дією тестостерону. Якщо гени визначають поєднані зі статтю риси, вони повинні впливати і на наш організм. Вироблення статевих гормонів відрізняє чоловіків від жінок. В ембріонах чоловічої статі гени визначають формування сіменників, які починають виробляти тестостерон, головний чоловічий статевий гормон. Виявляється, що якщо у жіночих ембріонів шура, мавпи чи людини підвищений склад чоловічих статевих гормонів, вони набувають маскулинної зовнішності і поведінки. У піддослідних тварин, яким вводився тестостерон, підвищувалася агресивність. У людському суспільстві у чоловіків, які здійснили злочин з насильством, рівень тестостерону перевищував норму. Більш того, і у людей, і у мавп тендерні відмінності в агресивності проявляються у ранньому віці (перш ніж може здійснити вплив культура) і знижуються разом з віковим зниженням рівня тестостерону. Звичайно, жоден з цих фактів не є вирішальним. Але у всій своїй сукупності вони переконують більшість вчених у тому, що статеві гормони мають важливе значення. Але робить свій внесок і культура.

З людьми середніх років і більш похилого

віку відбуваються певні зміни – жінки стають більше впевненими в собі і рішучішими, чоловіки – більш емпатійними і менш доміантними. Гормональні зміни – одне з можливих пояснень зрівняння тендерних розбіжностей. Інше пояснення підкреслює значення рольових вимог. Деякі дослідники вважають, що під час залицянь і в перші роки після народження дитини соціальні очікування примушують представників обох статей підкреслювати риси, притаманні їх ролям. В період залицяння, коли необхідно продемонструвати свою здатність захистити і забезпечити партнершу, всі чоловіки проявляють свої здатності бійця і пригнічують свою потребу у взаємній підтримці і турботі про дітей. У час залицянь, як і під час турботи про немовля, жінки пригнічують свої імпульси, які спонукають їх бути незалежними та наполегливими. З часом, в міру того, як чоловіки і жінки звільняються від цих ранньовікових ролей, припускається, що вони все більшою мірою виражають свої приглушені раніше потреби. Як чоловіки, так і жінки стають більш андрогінними – здатними і на натиск, і на турботу.

Якщо і насправді люди схильні надавати допомогу перш за все тим, хто її найбільш потребує, то чи будуть жінкам, яких звичайно сприймають як менш здатних і більше залежних, допомагати частіше, ніж чоловікам? Американські психологи Еліс Углі та Морін Кроулі [1, с. 619] розглянули 35 випадків, коли здійснювалася допомога чоловікам і жінкам. Всі ці висновки являли собою короточасні зіткнення з незнайомцями, які потребували допомоги. Як зазначили Углі та Кроулі, це були ситуації, коли від чоловіків чекають лицарських вчинків.

Коли потенційними помічниками були чоловіки, то “потерпілі” жінки мали більше шансів отримати допомогу. Коли потенційними помічниками були жінки, то допомогу у рівній мірі отримували і “потерпілі” чоловіки, і “потерпілі” жінки. У деяких експериментах було показано, що жінки, у яких траплялися поломки з машиною (наприклад, спустило колесо), частіше отримували пропозиції про допомогу, ніж чоловіки. В Америці таким же чином жінки, які подорожують автостопом, частіше отримують допомогу, ніж чоловіки та пари. Звичайно, лицарське відношення чоловіків до самотніх жінок може бути умотивоване і чимось іншим, а не простим альтруїзмом. Тому не викликає здивування той факт, що чоловіки частіше допомагають привабливим жінкам.

Жінки не лише отримують більше пропозицій про допомогу в певних ситуаціях, але вони також частіше звертаються за нею. Вони вдвічі частіше звертаються до лікарів і психологів. Саме жінки складають основну масу тих, хто звертається за порадою на радіо чи в спеціалізовані консультаційні центри. Вони значно частіше приймають допомогу з боку друзів. Ар'є Надлер, експерт Тель-Авівського університету з проблем пошуку допомоги, пояснює цей факт тендерними розбіжностями між незалежністю чоловіків і внутрішньою залежністю жінок [1, с. 619].

Російський дослідник Віктор Знаков, розглядаючи проблему неправди і брехні, у своїх працях виділяє егоцентричну брехню та добродію. Егоцентрична брехня “відображає монологічну егоцентричну позицію суб'єкта, який прагне задовольнити важливу для себе потребу і не думає про користь чи шкоду, яку може спричинити неправда конкретній людині чи якійсь групі людей” [3, с. 42]. Люди, яким притаманна така брехня, розглядають її як інструмент, засіб досягнення власної мети і оцінюють комунікативну ситуацію з монологічних позицій. Такі особи мало замислюються над впливом брехні на партнерів і не схильні до моральної рефлексії.

Інші досліджувані в ситуації, коли брешуть часто, мають на увазі благо іншої людини (наприклад, збрехати невиліковно хворому, що він скоро одужає). Про подібний намір ще Августин Блаженний казав як про морально припустиму брехню, яка нікому не шкодить, а інколи навіть корисна [3, с. 42-43]. Таку брехню В. Знаков назвав добродією. Однак її не можна ототожнювати з альтруїстичною. Не можна сказати, що особи цієї групи говорять неправду, не враховуючи власні інтереси. Вони роблять це у відповідності зі своїм уявленням про те, що є добром, благом для іншої людини, а можливо, і для себе.

Чоловіки і жінки відрізняються у схильності проявляти егоцентричну і добродію брехню: у жіночій частині вибірки спостерігається чітка прихильність до добродію брехні. 100 досліджуваних жіночої статі у визначеннях і ситуаціях брехні включили людину, якій бреше суб'єкт, а 43 – не включили. Для респондентів із чоловічої вибірки пропорції зовсім інші: 62 і 70 чоловік – розбіжності не досить вагомими [3].

Чоловіки, схильні у спілкуванні до егоцентричної брехні, звертають увагу переважно на

результативний бік прояву порушення істини, на вплив брехні на спілкування між людьми, а жінки вказують на більшу кількість психологічних причин, які спонукають суб'єкта говорити неправду. Жінки більшою мірою розкривають свої мотиви, наміри, бажання (у тому числі не досить чітко усвідомлені), які породжують у спілкуванні різні форми порушення реальності. На їх думку, висловлювання неправди нерідко пов'язане із самовиправданням і самозахистом, із невпевненістю у собі. Характерна особливість жіночої групи у тому, що жінки вважають свою брехню у моральному відношенні нешкідливою чи, у крайньому випадку, нейтральною.

С.К. Нартова-Бочавер на тему мотивації допомоги провела опитування серед учнів московських шкіл 13-15 років [4, с. 23]. Психолог визначила, що існують суттєві відносини у самосприйнятті хлопців і дівчат. Хлопці ідентифікують себе як людей, які досягли у цьому житті успіху. Дівчата вважають, що вони наділені властивостями, протилежними іншим, які притаманні тим, хто досягає успіхів. Хлопці слабо ідентифікують себе з філантропом, саме існування альтруїстичного еталону викликає у них сумнів. На відміну від них дівчата сприймають себе як реальних носіїв моральних якостей, більш того, їх ідеал також володіє рисами філантропа. Як у представників чоловічої статі, так і жіночої узагальнені портрети філантропа і процвітаючої у справах особи є взаємовиключними [4].

Також цікава тенденція проявилась у порівнянні альтруїстичності підлітка і його показників шкільної успішності. Авторка пише: "Цементуючою ідеєю даної роботи було зіставлення досягнень у сферах моральної і практичної діяльності. Ми звернулися до показників шкільної успішності підлітків; навчання є основною, особливо значимою діяльністю у цьому віці і, будучи просоціальною за своїм характером, все ж не має вираженого альтруїстичного змісту" [4, с. 30].

За результатами співставлення альтруїстично спрямовані хлопці вчаться краще за інших. Певно, альтруїсти схильні сполучати альтруїстичну поведінку і добре навчання, а "неальтруїсти" ставлять навчальні (особисті) досягнення вище моральних задач у реальному житті. Інше спостерігається у дівчат: чим сильніше проявляються їх альтруїстичні якості, тим нижче шкільна успішність.

Гендерні відмінності у дослідженнях Нарто-

вої-Бочавер також проявилися в таких даних: дівчатам більш властиво здійснювати допомогу у життєвих ситуаціях, ніж хлопцям, а середній показник мотивації допомоги у них вищий.

Психолог так пояснює ці результати: "Дані кроскультурного дослідження, проведеного у 10 країнах, свідчать про те, що чоловіки у порівнянні з жінками частіше виступають як донорами, так і реципієнтами альтруїстичного відношення. Це, певно, пов'язане з тим, що чоловіки більше залучені у соціальну діяльність у порівнянні з жінками, а серед підлітків ця відмінність не існує. Автори використовували перелік стверджень поведінкового характеру, а наш опитувальник вимірює ступінь виявлення мотивації допомагаючої поведінки" [5, с. 20].

У випадку успіху як хлопці, так і дівчата виражали більше бажання допомагати іншим людям, а у випадку невдачі – менше.

Ми дослідили прояв альтруїзму, альтруїстичного егоїзму, егоїстичного альтруїзму та егоїзму у представників чоловічої та жіночої статі на різних вікових зрізах. Теоретичне обґрунтування понять див. у [6]. У дослідженні брали участь представники трьох вікових груп: 1) рання дорослість (19-23 роки) – 100 представників жіночої статі і 100 чоловічої; 2) зрілість (40-45 років) – 59 жінок і 41 чоловік; 3) похилий вік (60-65 років) – 55 жінок і 45 чоловіків. Ці ж респонденти були учасниками другого етапу нашого дослідження.

Загальне число досліджуваних склало 400 чоловік. Учасниками анкетування були студенти, працюючі дорослі з вищою та середньою освітою, пенсіонери.

Як інструментарій дослідження була використана анкета, яка подавалася у двох варіантах. Перший варіант надає ситуацію, безвідносно до особистості респондента, другий – вимагає оцінити безпосередньо себе у запропонованій ситуації.

Виходячи із статевої приналежності, відповіді студентів-респондентів першої вікової групи розподілилися таким чином (табл. 1).

Психологічне тестування виявило суттєві статеві розбіжності. За загальними результатами обох анкет егоїстичне спрямування респондентів жіночої статі більш ніж у два рази вище (29%), ніж те, яке ми отримали у чоловіків (13%). Лише 3 відсотки чоловіків і 6 відсотків жінок віддали перевагу альтруїстичній позиції особистості. У 40 відсотків чоловіків переважає альтруїстично-егоїстична спрямованість. Це

майже у два рази більше, ніж у відповідях респондентів жіночої статі (21%). Однаковий загальний результат у чоловіків і жінок ми отримали стосовно егоїстичного альтруїзму (44%). Якщо порівнювати результати відповідей на питання обох анкет, то в ситуації безвідносно до себе особисто перевагу егоїстичній позиції віддали 37 відсотків респондентів жіночої статі, а виходячи з відповідей на запитання другої анкети, егоїстична спрямованість проявилась у 21 відсотка жінок. У чоловіків навпаки: у відповідях на питання першої анкети 8 відсотків віддали перевагу егоїстичній мотивації і 19 відсотків у другому ситуативному варіанті.

Суттєву розбіжність у результатах відповідей чоловіків і жінок стосовно егоїстичної позиції у двох варіантах анкет можна пояснити неоднаковими особливостями особистостей чоловіків і жінок, специфікою моральної свідомості і ціннісних переживань, які впливають на характер розуміння людиною себе та інших (зокрема, відомо, що у жінок самооцінка моральних і емоційно-комунікативних властивостей вища, ніж у чоловіків [7, с. 163]).

Той факт, що жінки у ситуативній анкеті відрізняються меншою егоїстичністю, може бути пояснений більшою демонстративністю представниць жіночої статі, їх яскраво вираженою самопрезентацією. Проблеми самопрезентації і самоперекоування в психології давно відомі і непогано вивчені. Самопрезентація – акт самовираження і поведінки, який спрямований на те, щоб створити приємне враження чи враження, яке б відповідало чийось ідеалам” [1, с. 96]. Самопрезентація суб’єкта може бути спрямована на створення приємного образу себе в очах оточуючих, тобто такого образу, в якому хоча б зовні присутні найбільш цінні для оточуючих риси. Однак психологічною основою самопрезентації можуть бути і прагнення людини зробити своє публічне “я” дійсно відповідним вимогам суспільної свідомості, основним ціннісним орієнтаціям.

Проведене нами дослідження представників першого вікового зрізу – студентів (19-23 роки) – виявило, що поведінка респондентів жіночої статі значно егоїстичніша, ніж чоловічої.

Подальше дослідження проводилося з представниками другої вікової групи, яка представлена чоловіками і жінками 40-45 років. Результати його подані у табл. 2.

Відповіді опитуваних розподілилися так: 43 відсотки жінок обирають альтруїстичну спрямованість особистості, серед чоловіків її обирають 32 відсотки; 27 відсотків жінок і 26 відсотків чоловіків віддають перевагу альтруїстичному егоїзму; егоїстичними альтруїстами виявили себе 24 відсотки жінок і 32 відсотки чоловіків; егоїстичну позицію проявили 6 відсотків респондентів жіночої статі і 10 відсотків – чоловічої статі.

Як жінки, так і чоловіки зрілого віку віддають перевагу альтруїстичній спрямованості. Жінки проявили більшу альтруїстичність. На цьому етапі життя представниці жіночої статі мають дуже багато соціально-моральних зобов’язань. Турбота про дітей, про батьків пов’язана з наявністю тендерних стереотипів поведінки. У чоловіків соціальні мотиви нерідко підсилюються прагматичними ідеями. Саме тому відповіді респондентів чоловічої статі відповідно позиції альтруїстичного егоїзму, альтруїзму та егоїстичного альтруїзму не містять суттєвих розбіжностей.

Як і студентки, представниці зрілого віку вважають себе більшими альтруїстами саме у відповідях другого ситуативного варіанту анкети – 36 відсотків альтруїстів-жінок за результатами першої анкети і 48 відсотків – за результатами другого варіанту анкети. У чоловіків цієї вікової групи, як і у студентів, навпаки, – відповідно 36 і 29 відсотків.

Чоловіки і жінки похилого віку (60-65 років) склали останню експериментальну групу (див. табл. 3.).

Загальні результати відповідей респондентів

Таблиця 1

Прояв альтруїзму-егоїзму у чоловіків і жінок 19-23 років (дані у %)

Орієнтації особистості	Жінки		Загальні дані	Чоловіки		Загальні дані
	1 анкета	2 анкета		1 анкета	2 анкета	
Альтруїзм	6	6	6	0	6	3
Альтруїстичний егоїзм	8	35	21	29	53	40
Егоїстичний альтруїзм	50	37	44	58	29	44
Егоїзм	37	21	29	8	19	13

на запропоновані ситуації двох анкет розподілилися так: 43 відсотки жінок і 27 відсотків чоловіків – альтруїсти; 30 відсотків респондентів жіночої статі і 41 відсоток чоловічої віддають перевагу альтруїстичному егоїзмові; 17 відсотків жінок і 23 відсотки чоловіків обрали егоїстичний альтруїзм; егоїстами виявили себе 9 відсотків жінок і така ж кількість відсотків чоловіків.

За отриманими даними на цьому віковому зрізі жінки значно альтруїстичніші чоловіків (43% і 27%). Лише 10 відсотків респондентів чоловічої статі погоджуються з теоретичним визначенням егоїзму як моральним принципом людства. Серед жіночої вибірки 43% опитуваних згодні з таким визначенням – це майже у чотири рази більше, ніж серед чоловічої. У чоловіків на цьому етапі життя найбільш привабливою виявилася позиція альтруїстичного егоїзму. Значна кількість респондентів (46%) погодилася з цим визначенням і 36% чоловіків у життєвих ситуаціях вчинили б як альтруїстичні егої-

ти. Серед жінок так вчинили б 37%, хоча теоретично цю позицію розділяє лише 14 відсотків респондентів.

Цікавий той факт, що однакова кількість представників чоловічої статі (по 10%) розділяє егоїстичну та альтруїстичну позицію у першому варіанті анкет. У жіночій вибірці існують досить значні розбіжності в обиранні позиції: 43 відсотки – альтруїсти і 14 відсотків – егоїсти.

Незважаючи на однаковий відсоток чоловіків і жінок егоїстів – (9%), жінки проявляють себе більшими альтруїстками (43% проти чоловіків 27%).

Загальні дані проведеного нами дослідження з чоловіками і жінками різних вікових груп наведено у табл. 4.

На основі проведеного нами дослідження ми можемо зробити висновок, що існують певні тендерні розбіжності стосовно альтруїзму-егоїзму серед представників різних вікових груп.

Таблиця 2

Прояв альтруїзму-егоїзму у чоловіків і жінок 40-45 років (дані у %)

Орієнтації особистості	Жінки		Загальні дані	Чоловіки		Загальні дані
	1 анкета	2 анкета		1 анкета	2 анкета	
Альтруїзм	36	48	43	36	29	32
Альтруїстичний егоїзм	23	30	27	14	35	26
Егоїстичний альтруїзм	36	15	24	36	29	32
Егоїзм	5	7	6	14	6	10

Таблиця 3

Прояв альтруїзму-егоїзму у чоловіків і жінок похилого віку (дані у %)

Орієнтації особистості	Жінки		Загальні дані	Чоловіки		Загальні дані
	1 анкета	2 анкета		1 анкета	2 анкета	
Альтруїзм	43	44	43	10	42	27
Альтруїстичний егоїзм	14	37	30	46	36	41
Егоїстичний альтруїзм	29	13	17	34	14	23
Егоїзм	14	6	9	10	8	9

Таблиця 4

Прояв альтруїзму-егоїзму у чоловіків і жінок різних вікових груп (дані у %)

Орієнтації особистості	Жінки			Чоловіки		
	Рання дорослість (19-23 р.)	Зрілість (40-45 р.)	Похилий вік (60-65 р.)	Рання дорослість (19-23 р.)	Зрілість (40-45 р.)	Похилий вік (60-65 р.)
Альтруїзм	6	43	43	3	32	27
Альтруїстичний егоїзм	21	27	30	40	26	41
Егоїстичний альтруїзм	44	24	17	44	32	23
Егоїзм	29	6	9	13	10	9

Ідея різної психологічної детермінації моральної поведінки чоловіків і жінок порівняно недавно була підтверджена експериментальними даними К. Галліган, яка є прихильницею когнітивно-генетичного підходу. Вона вважає можливим говорити про два типи "моралі повсякденності": для чоловічого головним є поняття справедливості, рівності, а в основі жіночого лежать співчуття і турбота. Згідно з Галліган [8, с. 606], моральні принципи чоловіків і жінок відрізняються і розвиток жіночої моральності проходить наступні три рівні, між якими є перехідні стадії:

Рівень 1. Самостурбованість, чи егоїзм – коли жінка повністю зосереджена на задоволенні власних бажань, і її цікавлять ті, хто у змозі задовольнити її власні потреби і забезпечити її існування.

На перехідній стадії (звичайно після одруження) жінка ще зосереджена на своєму благополуччі. Але у випадках прийняття рішень починає враховувати інтереси інших людей.

Рівень 2. Самопожертва (звичайно після народження дитини) – жінка прагне спочатку задовольнити потреби інших людей (дитини, чоловіка), а лише потім свої інтереси, чи зовсім відмовляється від своїх бажань, веде себе так, як цього очікують інші люди, орієнтуючись на турботу про іншу людину і самозречення.

На перехідному етапі жінка намагається поєднати задоволення потреб інших людей, відповідальність за яких вона продовжує відчувати, і врахувати свої власні потреби.

Рівень 3. Самоповага – на цьому рівні жінка розуміє, що тільки вона сама здатна зробити вибір стосовно її власного життя, якщо цей вибір не зашкодить людям, які пов'язані з нею сімейними або соціальними зв'язками. Жінка починає все більше враховувати власні потреби, але не за рахунок інших.

У результаті нашого дослідження підтвердилася гіпотеза стосовно того, що студентки проявляють себе значно більшими егоїстами, ніж представники чоловічої статі цього віку.

Представниці ранньої дорослості знаходяться на першому рівні чи перехідній стадії до другого розвитку жіночої моральності за К. Галлі-

ган. Наші дані повністю узгоджені з етапами розвитку моральності.

На вікових зрізах 40-45 років і 60-65 років жінки проявляють себе більшими альтруїстами, ніж респонденти-чоловіки. Це може бути пояснено тендерними рольовими стереотипами поведінки дорослих чоловіків і жінок. Так, у представників чоловічої статі прагматичні соціальні мотиви часто взаємно підсилюють один одного, що сприяє більшій у порівнянні з жінками інструментальності їх поведінки, прагненню і можливості змінити світ.

У жінок, навпаки, рольові установки на стабілізацію відношень потребують включення механізму самопожертви у моральній поведінці, розведення вищих соціальних і прагматичних мотивів. Це призводить до того, що актуалізація морального мотиву є причиною послаблення прагматичного, і навпаки.

Існування відмінних гендерно-рольових стереотипів відображає різне очікування по відношенню до чоловіків і жінок, яке побудоване на загальноприйнятій моделі їх поведінки.

Отримані результати підтверджують обговорювану в сучасній соціальній психології ідею про різну детермінацію поведінки у осіб чоловічої і жіночої статі.

Література

1. Майерс Д. Социальная психология / Перевод с англ. – СПб: Питер, 2000. – 688 с.
2. Блок Дж. Влияние дифференцированной социализации на развитие личности мужчин и женщин // Практикум по социальной психологии Э. Пайнс, К. Маслач. – СПб.: Питер, 2000. – 528 с.
3. Знаков В.В. Половые различия в понимании неправды, лжи и обмана // Психологический журнал. – Т. 18. – 1997. – № 1. – С. 38-49.
4. Нартова-Бочавер С.К. Два типа нравственной самоактуализации личности // Психологический журнал. – Т. 14. – № 4. – 1993. – С. 24-31.
5. Нартова-Бочавер С.К. Экспериментальное исследование ситуационной изменчивости мотивации помощи // Психологический журнал. – Т. 13. – 1992. – № 4. – С. 15-23.
6. Багмет І. Вікові прояви альтруїзму-егоїзму та їх диференціація // Наука і освіта. – 2001. – № 2. – С. 34-36.
7. Знаков В.В. Понимание в познании и общении. – М. – 1994. – 182 с.
8. Столяренко Л.Д. Основы психологии. – Ростов-на-Дону: Феникс, 1999. – 672 с.

Надійшла до редколегії 29.03.2002 р.